

BAZI AHKÂM AYETLERİNİN İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN RUHU'L-BEYAN ADLI TEFSİRİNDE İŞARİ YORUMLANMASI (*)

(Sayfa 62-69)

Ahmet Gökhan ÖZTÜRK
ahmetgokhanozturk@gmail.com
0000-0003-3039-5034

Özet

Kur'an-ı Kerim'de ibadetler, birey ve toplum hayatındaki iş ve işlemler, aykırı fiillerin yaptırımları ile ilgili ayetler de bulunmaktadır. Bu ayetlere ahkâm ayetleri adı da verilmektedir. 1653-1725 yılları arasında Osmanlı Türk Devleti'nde yaşamış olan İsmail Hakkı Bursevi Ruh'ul Beyan adlı eserinde ahkâm ayetlerini işari bir bakış açısıyla ele almıştır. Bu çalışmada Ruh'ul Beyan adlı eserden seçkiler yapılarak işari yorumlarla birlikte ayetlerin tefsiri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: işari tefsir, İsmail Hakkı Bursevi, ahkâm ayetlerinin tefsiri, Ruh'ul Beyan, manevi gelişim

THE COMMENTARY OF SOME AHKÂM VERSES IN İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'S INTERPRETATION CALLED RUHU'L-BEYAN

Abstract

There are also verses in the Quran about worship, work and processes in the individual and community life, and sanctions of contrary actions. These verses are also called ahkâm verses. İsmail Hakkı Bursevi, who lived in the Ottoman Turkish State between the years 1653-1725, dealt with the verses of ahkam with an işari perspective. In this study, selections are made from the work titled Ruh'ul Beyan, and interpretation of the verses together with interpretative işari comments is emphasized.

Keywords: işari commentary interpretation, İsmail Hakkı Bursevi, interpretation of ahkâm verses, Ruh'ul Beyan, spiritual development

1.Giriş

İsmail Hakkı Bursevi bir celveti şeyhi, mutasavvıf bir müfessirdir. Bu çalışmada İsmail Hakkı'nın Ruh'ul Beyan adlı eserinde Kur'an âyetlerindeki ahkâma bakışını ve ahkâm âyetlerinin arkasından eğer konu ile ilgili bir işari yorum yapıldı ise buna da değinmek amaçlanmıştır.

Tefsir ilminin çıkışından itibaren günümüze kadar “*telif edilmiş olan eserlerde ahkâm âyetlerinin tefsirine de yer verilmiş, bu âyetlerin ihtiva ettiği hükümlere ve fakihlerin bunlardan çıkardığı farklı neticelere işaret edilmiştir.*” Ahkâmü'l-Kur'an; “*İbâdât, muâmelât ve ukübâtla ilgili âyetlerin tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı.*” olarak tanımlanmaktadır. Ahkâm âyetlerinin sayısı ve tasnifi konusunda âlimlerce farklı görüşler belirtilmiştir. (Çetiner, 1988,551)

(*) Bu çalışmanın hazırlanmasında makale yazarının Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümünde devam eden “İsmail Hakkı Bursevi'nin Ruh'u'l-Beyan Adlı Tefsirinde Ahkâmü'l-Kur'an” adlı doktora tez çalışmasından da yararlanılmıştır

Dereli'ye göre; “Bir sistem olarak Tasavvuf ve onun bir parçası olan işârî tefsirler, tarih boyunca daima tartışma konusu olmuşlardır. İslâm dünyasında Tasavvufî düşüncenin meydana getirdiği ürünlerden biri de işârî tefsirlerdir. Bu tarz tefsir, Kur'an'ın bâtinî açıdan yorumuna dayanır. Mutasavvıflara göre esas olan, lâfızların, görünenin ötesinde birtakım anlamlar içermesidir. Ancak âyete verilen bu yan anlamların geçerliliği, elbette bazı şartlara bağlıdır. Çünkü bu tür yorumlar, kişiseldir” (Dereli,2011,129-147) İşari tefsir “ Sûfinin kalbine doğduğu kabul edilen işaretlere dayanarak âyetleri yorumlaması; mutasavvıfların bu yöntemle yaptıkları tefsirler için kullanılan bir tabir” olarak tanımlanmıştır.(Uludağ,2001,424) Ay'a göre “Sûfilerin Kur'an' a dair işârî yorumlarının ekseriyetinin temsili/sembolik yorumlarda n ibaret olduğu görülmektedir.” (Ay 2012, 59-110) İşârî yorumlar birer tefsir midir, yoksa hissedilen şahsi bir duygu ya da önsezinin ifadesi midir? Dereli'nin kanaati, bu izahların kişisel ikincil birtakım yorumlar olduğu yönündedir. “İşari yorumlar, kişisel olduğu için hiç kimse bir başkasını bunları kabûle zorlayamaz. Bunlara îman da şart değildir. Zira naslar, yalnızca seçkin bir zümreye özel olarak değil; toplumun tamamının anlayıp kulluk etmesi için indirilmiştir.” (Dereli,2011,129-147)

İsmail Hakkı Bursevî ahkâm âyetlerinin tefsirinde ibadet, aile hukuku, ceza hukuku ve diğer meseleler ile ilgili âyetlere değinmiştir. Genel anlamda Hanefî Mezhebi üzerine fetva vermiş, fakat yer yer diğer mezheplere de ahkâm âyetlerini tefsir ederken değinmiştir. Bursevî, Hanefî Mezhebi'ne tâbi bir zâttir. İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin Karlofça Antlaşmasıyla gerileme dönemine girdiği bir dönemde (1653-1725) yaşamıştır. Bu dönem siyasi yönden hiç parlak bir dönem olarak sayılmaz. Onun yaşadığı dönemde beş padişah saltanat değiştirmiştir.(Uzunçarşılı,1988,588-599) Devletin ekonomik yapısı oldukça bozulmuş ve akçenin değerinin düşmesine sebep olmuştur. Bu ve bunun gibi olayların etkisiyle de gerek pay-ı tahtta olsun, gerekse Anadolu'da olsun birçok isyan baş göstermiştir.(Uzunçarşılı, 1988,240) En önemli olaylarından bir tanesi II.Viyana Kuşatması olmuştur. II.Viyana bozgunu adeta büyük felaketlerin başlangıcı olmuştur.(Uzunçarşılı,1988,460)

İsmail Hakkı doğmadan kısa bir süre önce İstanbul'da halk Kadızadeliler ve Sivasizadeliler diye iki fırkaya ayrılmıştı. Kadızadeliler selevî görüşü benimsemişti. Sivasiler ise tasavvuf mensuplarının tarafındaydı. Tarih kaynaklarında iki yaklaşımın tartışmaları yüzeysel ilmi derinlikten uzak, "çıkarcı mücadele" olarak değerlendirilmiştir. “Her iki ekol mensupları da, ilgili âyet ve hadisleri kendi görüşleri doğrultusunda yorumlamak ve mezhebin muteber fıkah kitaplarına atıflarda bulunmak suretiyle iddialarına meşruiyet kazandırmaya çalışmışlardır.” (Akpınar,2015,106) Her iki tarafta yer alan kötü niyetli, cahil ve mutaassıp kişiler bu iki grup arasındaki düşmanlığın şiddetlenmesine sebep olmuşlardır. Kadızâdeliler'in güç ve kudretleri meşhur Çınar (Vakvak) Vakası'na (4 Mart 1656) kadar devam eder.(Uzunçarşılı,1988,359-362) Halkı Hanefî olan Türk devletinde uzun süre selevî görüş rağbet göstermese de her dönemde, bütün örf ve gelenekleri, İslam'a aykırı olarak değerlendiren ve ancak bunlardan kurtulmak suretiyle gerçek İslam'ın yaşanabileceğini iddia eden dini dar bir çerçeveye sokan bağnaz bir taraftar kitlesi var olmuştur.(Akpınar,2015,106) Bursevî'nin eserlerinde özellikle Ruh'ul Beyân'da gerek devlet adamlarına gerekse o zamanın ulemasına ve sahte şeyhlere öğütler ve itirazlar görülmektedir. Ruh'ul Beyân'da bu tür tenkitler görülmektedir.(Akçe,2008,12) Bu karışıklık döneminde İsmail Hakkı 1653'te dünyaya gelmiştir. Celvetî Tarikatı kurumlarında eğitim almıştır. Atpazarlı Osman Fazlı Efendi'nin halifesi olarak çeşitli şehirlerde görev yapmıştır. 1725 yılında vefat etmiştir. (Namlı,2011,365) Ailesi İstanbullu olan İsmail Hakkı'yı aynı isimli diğer kişilerden ayırmak amacıyla uzun yıllar Bursa'da da yaşadığı için Bursevî adı da eklenmiştir. Yaşadığı dönemde Bursevî şeklinde kullanımına rastlanmamaktadır. (Hızlı,2004,1)

Bu çalışmada müellifin Rûhu'l-Beyân Tefsiri ana kaynak olarak ele alınmıştır. Fakat bununla birlikte Bursevî ve Bursevî'nin eserleri hakkında yapılan akademik çalışmalar, tarih kitapları da taranmıştır. Ruh'ul Beyân'da tefsir edilen bazı ahkâm âyetlerin tefsiri ve işari yorumları verilmiştir.

2.Rûhu'l Beyân'da Bazı Ahkâm Ayetleriyle İlgili Hususlar

Bursevî'nin tefsir, hadis, fıkah, akaid, edebiyat, tasavvuf, varidât, mektubât, makalât gibi farklı konularda yazılmış pek çok eseri bulunmaktadır.(Ateş,1974,243) Bursa Ulu Cami'deki 23 yılda verdiği dersleri toplayarak Rûhu'l Beyân isimli Kur'an tefsirini yazmaya başlar. Eylül 1705 tarihinde tamamlar. (Namlı,2011,103) Tefsirinde işârî yorumlar da yer almaktadır. İşari yorumlara örnekler aşağıda verilmektedir.

Bursevî, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ /Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınıza mesh edip her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. (Maide, 5/6.) âyetinden yola çıkarak işâri manalar ise şöyledir: Eğer cünüp iseniz iyice temizlenip boy abdesti alın eğer bizden başkasına yönelmekten dolayı bizden uzak iseniz, nefislerinizi günahlardan, kalplerinizi taatlerinizi görmekten, sırlarınızı görmekten, ruhlarınızı bizden başkasında huzur bulmaktan, sırrın sırrını da varlık kirinden iyice temizleyin. (Bursevî,2013,362) Bursevî'ye göre; namaz, içinde rükû ve secdeyle birlikte tamam olan bir duadır. (Cezvi,1987,394) Ayrıca namaz tüm bedenle yapılan bir ibâdet olup farzların en büyüğü, en önemlisi ve kulun Allah'a en yakın olduğu ibâdetdir. (Döndüren,2013,175.) Kabakçılı, Ruh'ul Beyan adlı eserde namazdaki oturuşun (teşehhüd) Allah'ı müşahede şeklinde sembolize edildiğini belirtmiş ve iki secde arasında oturma'nın sembolik anlamını bilmenin namazda huzur bulma imkanı sağlayacağını savunmuştur. (Kabakçılı, 2013, 337-349) Bursevî الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ /Onlar; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren kimselerdir. Onlar ahirete de kesin olarak inanırlar. (Lokman,31/4). Namazı ikame edin. (Bakara, 2/83) işâri yorumlara da değinerek şunları söylemiştir: Namazı eda ederler, yani samimi bir yönelişle kalp huzuru içinde ve masivadan yüz çevirerek namazı kılmaya devam ederler. Allah dostlarına göre dünyanın cismani, zulmani hicablardan, ahiretin ise ruhani, nurani hicablardan olduğuna şüphe yoktur. Salikin seyr-i ekvandan seyr-i ervaha, ondan da seyr-i âlem-i hakikate geçmesi gerekir. Çünkü bu hakikat âlemi önceki iki âlemin de üstündedir. Salik ruhlar âlemine ulaştığında iman iken haline ilim de iyan haline gelir. Hakikat âlemine ulaştığında ise iyan ayn'a dönüşür. (Bursevî,2013,65)

Bursevî سَفَرٌ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ /Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. (Bakara, 2/184.) âyetinden yola çıkarak oruç tuttuğu takdirde kişiye zarar verecek şekilde hasta olan kimse o günlerde oruç tutmamasının bir sakıncası olmadığını belirtir. (Bursevî,2013,293) İşâri manaları ise Bursevî şöyle izah eder; zahirin olduğu gibi batının da bir orucu vardır. Âyetin bâtni yönü inanan kalp, ruh ve sırrın orucunun, Allah ile beraber olmaktan kaynaklanan nurları müşahede etmek olduğuna işaret eder. Kalbin orucu aklî temayüllerden; ruhun orucu, ruhanî mülahazalardan ve sırrın orucu ise Allah'tan başka şeyleri müşahede etmekten uzak durmaktır. Kendisini sadece orucu bozacak şeylerden uzak tutan kimsenin orucunun nihâyeti, akşam vaktinin girmesidir. Fakat kendisini tasavvufî hayata aşına olmayanlardan sakınanların orucunun nihâyeti ise hakkı müşahede etmektir.

Bursevî” إِنَّ الصَّافَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ /Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın nişanelerindedir. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönülden iyilik yaparsa, karşılığını görür. Doğrusu Allah şükriin karşılığını verendir ve bilendir.” (Bakara, 2/158.) âyetinden hareket ederek sa'y yapmanın hükmünü şu sözleriyle açıklamaktadır. Hanefiler'deki "Şu işi yapmada günah yoktur." şeklindeki söz bunun vacibiyetinin sahih olduğunu gösterir. Bundan dolayı sa'y Hanefiler'de vaciptir (Bursevî,2013,265) Bu hükümden sonra Bursevî işâri yorumlara da değinerek şunları söylemiştir: Safa'dan kasıt kalp Merve'den kasıt da nefistir. Kalp ve nefis Allah Teâlâ'nın dininin işaretlerindedir. Bu dinin kalple ilgili menâsiki, yâkin, tevekkül, rıza ve ihlas, nefisle ilgili olanları ise sabır, şükür, zikir ve fikirdir. Külli ve zati bir yok oluşla vahdeti zati makamına ulaşış ilahi huzura giren, cemal ve celal nurlarından fenaya ermek suretiyle müşahede makamına ulaşan kimsenin imkân bulduktan sonra kendisine bağışlanan hakkani varlıkla, kalp ve nefis arasında gidip gelmesi hususunda bir günah yoktur. Seyr-u sülükunu ikmal edip beka billah derecesine ulaşan kimse, kalp makamında tekmil, talim, irşad ve halka şefkat bakımından, nefis makamında ise güzel ahlak iyilik, takva, zayıf ve miskinlere yardım ve gayret tahsili açısından hayır işlerse şüphesiz Allah Teâlâ bunun karşılığını fazlasıyla verir.

Bursevî” وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ / Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının.” (Nisa, 4/1) âyetinden yola çıkarak Bursevî Allah ve akraba hakkı için bir şey istemenin dinen uygun olduğunu fakat hem adına dilekte bulunup hem de akrabalık haklarına riayetsizlik yapmasının dinen uygun olmadığını bildirmekle birlikte ilave olarak işâri yorumlara da değinmiş ve şunları söylemiştir: Kalbini kontrol altında tutmak nefeslerini Allah ile ma'iyet şuuru içinde alıp vermek ve bütün hallerinde Allah'ın murakabesinde olduğunu düşünmek suretiyle Allah ile arasını düzeltir. O'nun kendisini kontrol ettiğini kalbine çok yakın olduğunu sözlerini duyduğunu, yaptıklarını gördüğünü bilir ve bu bilgi üzerine yaşar. (Bursevî,2013,165)

Yetimler ve yetim mallarının korunması hususunda Bursevî ” وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ / Yetimlere mallarını verin.” (Nisa, 4/2) âyetine dayanarak yetim bir çocuğun malının korunması gerektiğini, reşit olmadıklarından malını idare edemeyecek durumda olduğu için malını yetime küçük yaşta değil de, buluşa erişip bir doğruyu yanlıştan ayırabildiği görüldüğü takdirde verilmesinin gerektiğini bildirir. (Bursevî,2013,166) Yetim kelimesi babasız anlamında olduğundan dolayı hem büyük hem de küçükler için kullanılır. Fakat büyükler kendi işlerini

görüp mallarını idare edebildikleri için yetim ifadesi genellikle küçükler için kullanılmıştır.(Bursevi,2013,166) Bu ayetlerdeki işâri manalar ise şöyledir; “*Yetimlere mallarını verin.*” ifadesi hırs, haset, alçaklık, cimrilik, açgözlülük gibi davranışlardan temizlenmek, dindarlık ve kalbin temizlenmesi manasını içerir. “*Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin.*” ifadesi baskı, haksızlık, zulümden uzak durup, adalet ve insaf ile davranmayı ifade eder. Bütün bu rezil davranışların toplanması büyük bir perdedir. Akıllı bir kimsenin yapması gereken nefsinin kötü ahlaklardan temizlemeli, az veya çok hiç kimsenin hakkını yememelidir. Hak yeme konusunda açgözlü olmamalı, bilakis malını dullara, yetimlere sarf etmelidir. Onların haklarını imkânı elverdiği kadar gözetmelidir. (Bursevi,2013,167) Veli ve vasinin yetimin malından yemesinin hükmü hususunda Bursevi; “*Veli ve vasilerden kim zengin ise yetim malından yemeğe tenezzül etmesin. Kim de fakir ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde hizmetinin karşılığı kadar yesin.*” (Nisa, 4/6) ayetinden yola çıkarak yaptığı tefsirde, zengin olup durumu yerinde olan veli ve vasilerin yetimin malından yememesi gerektiğini, bundan uzak durarak yetimi kendi malıyla besleyip büyütmesinin gerekliliğini ifade eder. Yetimleri koruyup kollayarak mallarını olduğu gibi muhafaza etmesini, Allah’ın kendisine vermiş olduğu rızka kanaat ederek geçinmesinin gerekli olduğunu ifade eder. Veli ve vasilerden fakir olanların ise yetime bakıp ihtiyaçlarını karşıladığı için İslam şeriatının emirleri çerçevesinde, çalışma ve ona olan hizmetinin bedeli olarak zarurî ihtiyaçları kadarını yemesi gerektiğini ifade eder.(Bursevi,2013,172) Bu ayetin işâri yorumunu ise Bursevi şöyle açıklamıştır: Bu durumda haksızlık edilebileceğinden kişinin üzerine düşen zulmünden dolayı tövbe etmek ve bu yetimlerden dünyada iken helallik almaktır. Bunu da yapamıyorsa bu yetimler için dünyada onlar için af dilemelidir. Böyle yaparak o kişiye hakkını helal etmesi umulur. Allah kullarının hakkını gasp ederek yemek, onlara vurmak, sövmek ve öldürmek gibi hasmı razı etmeyi gerektiren bütün haklarda helalleşmelidir. Kul böyle yapmaz ise her şeyin ortaya çıkacağı o büyük günde hüsrana uğrayıp amelsiz kalacaktır.

Sefihlik ise bir hastalık olup akıl noksanlığından kaynaklanır. Akılda hafiflik, fikirsizlik, temkinsizlik, hareket ve tutumu uyuşmazdır.(Yazır,2008,29) Bursevi, “*وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ*” Allah’ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.” (Nisa, 4/45) ayetinden hareketle sefihlin üzerine yasak konulması hakkında Ebû Yusuf ve Muhammed’in ebediyen mallarının teslim edilmeyeceğini söylemelerine rağmen, Ebû Hanefî’nin beyanı olan yirmi beş yaşından sonra verilir ifadelerini benimsemiştir. Böylelikle yirmi beş yaşına girmiş olan kişiye kendisinden reşid olduğuna dair bir belirti görülsün veya görülmesin malı kendisine teslim edilir.(Bursevi,2013,171) Bu konudaki işâri anlam ise şöyledir; Allah’ın malı yaratış gayesi hem dünya hem de ahiret menfaatlerini yerine getirmek içindir. Akıllı olan kişi malı elinden geldiğince dinî menfaatleri için kullanan kimsedir. Sefih kimse ise, malı elinden geldiğince dünya menfaatleri için kullanan kimsedir. Kişinin, nefsinin heveslerine uyarak nefsi için sarf ettiği her şey, istisnalar dışında Allah’ın şu ayetinde buyurduğu üzere dinini ve dünyasını bozacak hususlar ihtiva eder. “*Onlara yedirin.*” ifadesi nefsin sadece açlığını giderecek şeyleri yemesi, “*Elbiseler giydirin.*” ifadesi sadece avretini örtecek bir şeyler giydirin demektir. Oysa nefis için bunlardan fazlasını yapmak israftır, israf ise yasaklanmıştır. “*Onlara güzel söz söyleyin.*” ifadesi de Allah’ın rızık ve nimetlerini yedin, şimdi de O’nun emir ve yasaklarına uy, bu nimetler için şükret, Allah’ı zikrederek yediğin nimetleri erit demektir. (Bursevi,2013,172)

İslam fikhında ayetlerden yola çıkarak İslam’da savaş konusunda hükümlere yer verilmiştir. Savaşın meşruiyeti, İslam’da cihâd, haram aylarda savaşmak, savaştan kaçma, savaştan sonra ganimetlerin taksimi, gayrimüslimlerle ilişkiler gibi konuları detaylıca izah edilmiştir. Bursevi’nin Rûhu'l Beyân’da savaşı gerekli kılan konular üzerinde dururken şunları söylemiştir: Savaş, milletlerarası münasebetlerde krizlere yol açan anlaşmazlıkların diplomatik girişimler, ara buluculuk ve tahkim başta olmak üzere barışçıl yollarla veya misilleme, abluka, ekonomik ambargo gibi yaptırımlarla giderilememesi durumunda söz konusu olan en şiddetli ilişki biçimidir.(Yaman,2009,189) Bursevi, cihâd hususunda nazil olan ilk ayetin; “*وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ*” Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.” (Bakara, 2/190.) ayetinin olduğunu, fakat bu ayetin Müslümanlara savaş açan tüm müşriklere ve İslam’ın yayılmasına engel olanlara karşı cihâd izni verilmeden önce geldiğini belirtir. Çünkü bu ayetin Medine’de nazil olan ilk ayet olduğunu ifade eder. Bursevi bu ayet nazil olduğunda peygamberimiz sadece kendisine savaş açanlarla savaşmış, İslam’ın yayılmasına karşı çıksalar dahi herhangi bir saldırıda bulunmadığını bildirmiştir. (Bursevi,2013,309) Bu ayetlerdeki işâri manalar ise şöyledir; Cihâd zahiri ve batını olmak üzere iki kısımdır. Kâfirlere karşı yapılan cihâd zahiri cihâd, nefis ve şeytana karşı yapılan cihad ise bâtni cihâddır. Bâtni cihâd zahiri cihâddan daha güçtür. Çünkü kâfiri savaşarak ya da barış yaparak, can ve malını sarf ederek seninle uğraşmaktan vazgeçirebilirsin. Fakat şeytan seni dininden döndürmedikçe vazgeçmez, ifadeleri yer alır. (Bursevi,2013,311) Bursevi, “*الْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلَوْكُمْ فِيهِ*” /Fitne çıkarmak, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram’ın yanında, onlar savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın.”

(Bakara, 2/191.) ayetinden hareketle işari yorumlar yapmıştır. Sizinle savaşımlarla şeytan ve nefis-i emmare kuvvetleriyle savaşın. Fakat sınırın aşılması konusunda da uyarılmaktadır. Yani "Cihadın haklarını yerine getiremeyecek ve durması gereken sınırlarda duramayacak şekilde öldürmek suretiyle mücadelede fazla ileri gitmeyin. Haddi aşmayın ki sizde gevşeklik ve bıkkınlık meydana gelmesin. Çünkü Allah muhabbet ve vahdet sınırından dışarıya taşarak orta yoldan ayrılanları, haddi aşanları sevmez. Onları nerede bulursanız öldürün! Onların hayatını ortadan kaldırın, nefislerin heva ve heveslerine uyararak yaptıkları işlere engel olun. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkartın! Nasıl onlar sizi kalp makamından uzaklaştırıp nefis menziline indirerek sadr Mekke'sinden çıkardılarsa, siz de onları sadr Mekke'sini istila ettiklerinde oradan çıkarın. Bu düşünceler nefsin arzularına, lezzet ve şehvet putlarına kul olma fitnesi onun arzu ve isteklerini baskı altında tutmaktan, hatta tamamen öldürmekten daha kötüdür. Yahut nefis istila ettiğinde karşılaştığımız bela ve sıkıntı, size onu öldürüp tümüyle ortadan kaldırmaktan daha zor gelir. Çünkü meşakkat ve belanın size vereceği zarar ve çektireceği ızdırıp daha fazladır ki bu ızdıraptan kurtulmanın yolu nefis ile yapılan cihaddır." ifadeleri bulunur. "Allah'a yönelişinize muvafakat ettiklerinde, Mescid-i Haram hükmündeki kalp makamında, yani kalben huzur halindeyken onlarla savaşmayın. Çünkü o anda onlar sizin gidişatınıza yardım ederler. Ancak isteklerinde sizinle çekişirler, sizi kalp hayatından ve hak dinden alıp nefis makamına ve buzağıya tapmaktan ibaret olan kendi dinlerine çekmek isterlerse, münakaşa ve çekişmeleri ortadan kaldırıncaya, arzu ve isteklerine tapmaktan vazgeçinceye kadar onlarla savaşın. Nefis tüm varlığıyla Cenab-ı Kuds'Allah ve bütün gönül dünyasıyla da Cenab-ı Hak'Allah'a yönelerek din tamamen Allah için olup, şeytan ve hevanın dinde hiçbir nasibi kalmayınca kadar onlarla cihâd edin." Savaşı sona erdiren ifadelerinde ise, "Eğer vazgeçerlerse artık onlara düşmanlık ve zulüm yoktur. Düşmanlık ancak haddi aşan zalimleredir."(Bursevi,2003,311)

İnsan bedeninin ihtiyacı olan yeme içme konusunda da İslam'da bazı hükümler bulunur. Yenilmesi ve içilmesinin helal veya haram olduğunu bilmek İslam dininde bilinmesi gereken en önemli bilgilerdendir. Çünkü bir mü'min yaşamak için bu helal ve haram lokmalardan kendisi ve ailesine yedirir. Böylelikle kulluk görevlerini yerine getirir.(Ataya,2004,3) Özellikle etlerinin yenilip yenilmeyeceği hayvanları, bu husustaki dini hükümleri ve bu hükümlerin uygulanışının keyfiyetini bilmek, en az bir kulluk görevi kadar önemlidir.(Demiri,2006,8) Bursevi'nin tefsir ettiği yenilmesi ve içilmesi yasak olan yiyecekler hakkındaki ayetler; Bakara, Maide, Nur, Ahzâb surelerinin ayetlerinde leşin hükmü, domuz etinin hükmü, yenilmesi haram olan hayvanların hükmü gibi hükümleri ele almaktadır. Bursevi, "الْمَيْتَةَ وَالْذَّمَّ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهْلٌ بِهِ لغيرِ اللَّهِ /Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı." (Bakara, 2/173.) ayetinden hareketle boğazlanarak kesilen hayvanlardan kesilmeksizin ölenlerin olduğu ifade edildiğini söyler. Fakat örfе dayalı olarak balık ve (Hicaz bölgesinde yenen bir tür)çekirgenin istisna bir durum olduğunu söylemiştir. Bu ayetlerdeki işari manalar ise şöyledir; leş dünya leşidir, kan nefsanî şehvetlerdir, domuz eti de nefsin arzularına işaret etmektedir. Nefis hırsı, açgözlülüğü, bayağılığı, içinin ve dışının pisliliği sebebiyle domuzla benzetilmiştir. Allah'tan başkası adına kesilenlerden maksat ise, Allah için yapılmayan nefsi tatmin yolunda riya ve gösteriş için yapılan malı, bedeni ve diğer bütün ibadetlerdir. Yalnız dinin üzerine vâcib kıldığı hükümleri yerine getirme hususunda veya bedeni bir ihtiyaç sebebiyle zor durumda kalan kimse, ihtiyaç duyduğu şeyi kullanabilir. Fakat bunu yaparken helal haram demeden dünya malını toplamamalı, şehvetlerini tatmin yoluna gitmemeli, ister helal ister haram olsun nefsin isteklerini yerine getirmeye yönelmemeli ve yapacağı ibadet ve hayırlarda gösterişe yaklaşmamalıdır. Ayrıca zaruret miktarı ihtiyacı giderirken gerekli olan sınırını aşmamalıdır. Bu ise açlığını giderecek kadar yiyecek ve avretini örtecek kadar giyecektir. Bu şekilde davranan ve istifade eden kimseye günah yoktur. Allah kendisi için amel işleyenleri rahmet eserleriyle, kendisiyle kaim olanları rahmet nuruyla ve kendisinden bağışlama dileyenleri rahmet vasıflarıyla mağfiret eder.(Bursevi,2003,281) Bursevi, "خَرَمْتُ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالذَّمَّ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهْلٌ بِهِ لغيرِ اللَّهِ /Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilenler, -canları çıkmadan önce kesmemişseniz, boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, yurtcu hayvan tarafından yenmiş olanları- dikili taşlar üzerine boğazlananlar ile fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı." (Maide, 5/3.) ayetinden hareketle İslami şartlara göre kesilmeden ölen hayvanın eti (leş) haram kılınmıştır. Bursevi burada bir ayrıntıya yer vermiştir. Haram olan ölü veya İslami kesim olmadan kesilen hayvan değil, haram olan leşi yemek olduğunu beyan etmiştir.(Bursevi,2013,348) Bu ayetlerle ilgili işari yorumları ise Bursevi şöyle zikretmiştir: Bu ayet görünüşte dünya ve ahiret ehline hitap etmektedir, hakikatte ise Allah dostlarına ve Allah'ın has kullarını uyarılmaktadır. Ey hak ehli size leş yani bütünüyle dünya haram kılındı, bununla birlikte Allah'tan başkası adına gösteriş için yapılan her ibadet haramdır. Onlar mücadele ile nefislerini boğarlar ve türlü riyâzâtlarla onu isteklerden alıkoyarak, riya ve gösteriş gibi isteklerine karşı çıkarak ona vururlar. Onlar akranları ile boynuzlaşıp sürtüşerek, kardeşleri ile münakaşa ederek ilmi ile övünerek ve dostlar arasında zahitlik taslayarak nefislerini yüceler yücesinden aşağıların en aşağısına yuvarlayıp düşürenlerdir. Yurtcu hayvanların yedikleri... Onlar dünya leşine köpekler gibi saldıran, onu tamah pençesiyle çekiştiren zalimlerdir. Siz ancak helal kazançla ve uygun

yolla elde ettiklerinizden zorunlu kaldığınız durumda zaruret miktarı kadarını yiyebilirsiniz. *Dikili taşlara kesilenler...* burada nefsin dünyevi ve uhrevi istekler uğruna türlü gayret ve çabalarla boğazlayıp feda ettiği şeylerdir. *Fal okları...* dinen yasak olan bu hususlara son verir ve boş beklentilerden kurtulursanız Allah için ihlas, Allah'tan ihlas ve Allah ile ihlas üzere olursanız, rabbani cezvelerle benlik hapishanesinden ve insanlık zindanından kurtulursanız geceniz gündüze ve zulmetiniz nura döner. *Bugün kâfirler ümidini kesti...* nefsi emmare ile onun sıfatları, dünya ve onun şehvetleri, sizin tekrar onların dinine dönme ve kiblelerine doğru namaz kılma ihtimaliniz kalmadığını kesin olarak bilmişlerdir.

Bursevî “ *فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ* /Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”. (Bakara, 2/173.) ayetinden hareketle helal yiyecek bulamadığı için hayatı tehlikeye giren veya bir kısım uzuvların kaybolmasına etki edecek şiddetli açlık veya zorlama durumunda Allah'ın haram kıldığı şeylerden yemek zorunda kalan kimsenin zaruret miktarı kadar yemesinde bir sakınca olmadığını belirtmiştir. Fakat böyle bir durumda kalan kişi aynı durumdaki bir başkasına haksızlık yapmaması gerekir. Mesela kendisi gibi zor durumda kalan bir kimsenin yanında bulduğu bir leşten kendisinin açlığını giderecek kadar alır ve bunu tek başına yer de diğeri yiyecek hiçbir şey bulamadığı için açlıktan ölürse işte o zaman o kişinin yediği haram olur. Çünkü onun ölmesi kendisinin ölmesinden evla değildir.(Bursevî,2013,280) Bu ifadelerden sonra Bursevî işaret yorumlara da değinerek şöyle demiştir: Sadece şeriatiin uygun gördüğü hükümleri yerine getirmede veya bedeni bir ihtiyaç sebebiyle zor durumda kalan kimse ihtiyaç duyduğu şeyden kullanabilir. Fakat bunu yaparken de haram helal demeden dünya malını toplamamalı, şehvetlerini tatmin yoluna girmemeli, ister haram ister helal olsun nefsin isteklerini yerine getirmeye yönelmemeli ve yapacağı ibadet ve hayırlarda riyaya yaklaşmamalıdır. Ayrıca zaruret miktarı ihtiyacını giderirken fazlasına meyletmemelidir. Bu ise açlığını giderecek kadar yiyecek ve avretini örtecek kadar giyecektir. Bu bahsedilen şartlarda dünyadan istifade eden kimselere günah yoktur. Bilinmelidir ki Allah kendisi için amel işleyenleri rahmet eserleriyle, kendisiyle kaim olanları rahmet nurlarıyla ve kendisinden bağışlanma dileyenleri rahmet vasıflarıyla mağfiret eder.(Bursevî,2013,282)

Bursevî *الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ* / *“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyararak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır.”*(Bakara 2/75) ayetinden yola çıkarak, bu ifadeyi daha da açmış cahiliye döneminde insanların birbirlerinden borç aldığını, sonra da ödeyemeyince borcu artırmak kaydıyla süreyi uzattıklarını, bunun da edilen karla aynı kategoride olduğunu söylediklerini bildirerek Allah Teâlâ'nın beyan ettiği asıl faizin ise bu olduğunu ifade etmiştir. Bursevî bu bilgileri verdikten sonra âyetle ilgili işâri anlamlara da değinmiştir; dünyaya olan hırsı nedeniyle faiz yiyen kimse aç köpek gibidir, yer ama doymaz. Karnı şişer ona ağırlık yapar, her ayağa kalkmaya niyetlendiğinde karnı onu aşağı çeker böylelikle kıyamet gününde de en geride kalanlardan olur. (Bursevî,2013,441)

Sonuç ve Tartışma

Yeryüzünde ilk çağlardan itibaren çeşitli inanç sistemleri var olmuştur. Bazı inançlar bireyin aşkın bir varlıkla irtibatı, bazıları bireyin ruhen terakkisi üzerinde durmuştur. İnsan-Tanrı ilişkisi, İnsan-İnsan ilişkisi, İnsan-Evren ilişkisini geniş kapsamlı ele alan inanç sistemleri de bulunmaktadır. İlahi dinler peygamberler ve kutsal kitaplar yoluyla Yaratıcının mesajlarını insanlara ulaştırmışlardır. İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in ayetleri de çeşitli tarzlarda açıklanmış ve yorumlanmıştır.

Bu çalışmaya konu olan İsmail Hakkı Bursevî'nin yirmi üç yıl gibi uzun bir sürede hazırladığı Rûhu'l-Beyân adlı tefsir kitabının içinde ahkâm âyetleri de tefsir edilmiştir. İsmail Hakkı hem mutasavvıf hem de müfessir olması sebebiyle; zahiri ve batın-î ilimlerin ikisini de kendisinde toplayan bir zattır. Âyetlerin tefsirinin ardından işâri yorumlara da yer vermiştir.

Rûhu'l-Beyân adlı eserde Kur'an-ı Kerim de yer alan ahkâm ayetleri ve bağlantılı fihki konularda İsmail Hakkı Bursavî görüşlerini belirtmiştir. İşari yorumlar ise kalp temizliği ve ruhun terakki etmesi yönünden ele alınmıştır. Kalp burada bir metafor olarak kullanılmaktadır. Abdest ile ilgili ayet kalpteki diğer varlıklardan ve günahlardan sıyrılma olarak ifade edilmiştir. Namaz hususunda Allah'tan başka diğer varlıklardan yüz çevirme ve ruhun mertebelerinde yükselme üzerinde durulmaktadır. Oruç için Allah'tan başka şeylerden uzak durma ve nihayetinde Allah'ın zuhur ve tecellilerini görme olarak yer almaktadır. Hac ibadetindeki sayda; Safa kalbi Merve nefsi temsil etmektedir. Tasavvuf yolundaki ilerlemiş birey her iki metaforunda olumlu davranışlar üzere gidip gelmektedir. Allah'a karşı gelmekten sakınma ve akrabalık bağları ile ilgili ayet; sürekli Allah'ın kontrolü altında olduğunu düşünme olarak yorumlanmıştır. Yetimler ile ilgili ayet olumsuz özelliklerinden uzaklaşma ve iyi davranışlar sergileme olarak yorumlanmaktadır. Sefihlik (akıl noksanlığı) husundaki ayete malını dünya menfaatleri dini hükümlere aykırı sarf etmeme ve şükretme yorumları getirilmiştir. Savaşma konusundaki ayete insanın hevesleriyle mücadele yönünden yaklaşmıştır. Yenilmesi yasak olan gıdalar ve zaruret durumlarıyla ilgili, nefsin arzularından, ibadetler dâhil gösteriş için yapılanlardan uzak durma şeklinde yorumlanmıştır. Faiz konusundaki ayete ise dünya hırsı ve doymak bilmeme, bunun ahiretteki etkileri üzerinden yorumlanmıştır. Örneklerde görüldüğü gibi; İsmail Hakkı Bursavî ayetlerin tefsirine tasavvufî bakış açısı ile manevi yönden gelişme ve buna uygun davranışlar sergilemeye yönelik ikincil yorumlar getirmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in mesajı çağlar üstü ve evrenseldir. İlmihal bilgileri ve din perspektifinden birey ve toplum hayatındaki iş ve işlemler dönemden, kültürden etkilenerek yorumlanabilmektedir. Örneğin İslam'ın ilk dönemlerinde sadece Arap Yarımadası'nda yaşayan Arapların kültürüyle ilgili bir konu, diğer toplumlarda böyle bir adet olmadığı halde Ruh'ul Beyan dâhil eserlerde mevzu edilmiştir. Bazı konu başlıklarında güncel bilgilere yayınlarda yer verilmelidir. Örneğin temizlik bahsinde kuyu suları ve çöl şartlarında temizlik ortalama bir Müslüman için öncelikli bir bilgi olmayabilir. Bilginin katlanma hızının arttığı, toplumsal hayattaki değişimin daha hızlı olduğu günümüzde birey ve toplumun ihtiyaçlarına yapılacak çalışmalarda öncelik verilmelidir.

Tarih boyunca eser vermiş âlimlerin bilginin yapılandırılmasında katkısı olmuştur. Ancak, sadece geçmiş kaynaklarla yetinilmemelidir. İsmail Hakkı Bursavî eğitim birikimi, yaşadığı dönem ve kendi bulunduğu kültür çevresinin bakış açısıyla bireyin davranışlarıyla ilgili ahkâm ayetlerine işari yorumları ve bireylere önerileri olmuştur. Günümüzde de insan davranışları mevcut şartlarda, biyopsikososyal boyutlarıyla bilimsel bir bakış açısıyla geçmiş tecrübelerden de yararlanarak ele alınmalıdır.

Kaynakça

- Akçe, Z. (2008), İsmail Hakkı Bursavî'nin Tuhfe-i Recebiyye Adlı Eseri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Harran Üniv. SBE, Şanlıurfa.
- Akpınar, M. R. (2015), "Osmanlı'da Görülen Selefî Temayül Ve Karşı Tepkiler." Dogu'dan Batı'yaDüşüncenin Serüveni İnsan Yayınları, İstanbul.
- Ataya, Ü. H., (2004) Zübedü'l-Ahkâm fi Ekli Lahmi'l-Hayevan, Dımaşk, Dârü'l-Beyrutî,
- Ateş, Süleyman, (1974) İşari Tefsir Okulu, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ay, M. (2012). İşarî Tefsirde Yöntem Meselesi . Journal of Istanbul University Faculty of Theology , 0 (26).
- Bursavî, İ. H. (2013) Rûhu'l-Beyân fi Tefsiri'l Kur'ân, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye,
- İbnü'l-Cevzî, A., (1987) Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fi ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir, Beyrut, Müessesetü'r-Risale
- Çetiner Bedreddin, (1988), Ahkâmü'l-Kur'ân, TDV İslam Ansiklopedisi, 1. Cilt
- Demirî, K., (2006) Hayatü'l-Hayevan, Beyrût, Darü'l-Marife,

Dereli M. V. (2011), İşârî Tefsirlerin Geçerliliği ve Problemleri Üzerine, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXIV

Döndüren, H., (2013) İslam İlmihali, İstanbul: Erkam Yayınları.

Hızlı, M.(2004). Bursa Mahkeme Sicillerine Göre Bursevî'nin Ailesi, Tekkesi ve Vakıfları, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13 (2).

Kabakçılı, O. (2013). İşari Tefsirde Sembolizm . Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi , 12 (46).

Namlı A. (2011) Kitâbetle Mübtelâ Olmak: İsmâil Hakkı Bursevî, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 9, Sayı 18.

Namlı, A. (2001) “İsmail Hakkı Bursevî ” TDV İslam Ansiklopedisi , 23. Cilt.

Uludağ S.(2001), İşari Tefsir, TDV İslam Ansiklopedisi, 23. Cilt.

Uzunçarşılı, İ.H. (1988) Osmanlı Târihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları., 3. Cilt.

Yaman, A. (2009) “Savaş” TDV İslam Ansiklopedisi, 36. Cilt.

Yazır, M. H. ,Hak Dini Kuran Dili, İstanbul, Huzur Yayınevi, 3. Cilt.